

Vaqif
YUSİFLİ.
filologiya
elmləri
doktoru

Yazıçı-publisist Fazil Güney "Qara qan" adlı üç hissəli roman-trilogiya qələmə alıb və həcmcə min səhifədən də artıq olan bu əsər barədə öz düşüqçüklərini oxucularla bölüşməyi qərara aldım.

SÖZƏ QÜVVƏT- Azərbaycan ədəbiyyatında roman janrının tarixi çox da qədim deyil. 1887-ci ildə görkəmli yazıçı-publisist Marağalı Zeynalabdin fars dilində "İbrahimbəyin səyahətnaməsi" adlı roman yazır. Avtobiqrafik səciyyəli bu əsərlə realist Azərbaycan romanının əsası qoyulur. Bu 131 il ərzində Azərbaycan romanının yolu çoxlu maniyərdən, enişlərdən, yoxuşlardan keçib. "Balaca" romanlardan böyük epopeyalara, kiçik, dar mövzular-dan ciddi ictimai-siyasi, sosial-fəlsəfi problemlərə doğru keçilən yollarda maniyələrin, çətinliklərin, hətta büdrəmələrin olması təbiidir. Görkəmli ədəbiyyatşünas F.B.Köçəri öz böyük sələfi M.F.Axundzadə kimi roman janrının əhəmiyyətini, zəruriliyini irəli sürür, onu "təfəkkür tələb edən bir iş" adlandırır. XX əsrin əvvəllərində iyirmidən artıq kiçik romanlar meydana gəldi və bu janr ədəbiyyatımızda öz yerini tutmağa başladı. Görkəmli tənqidçi-yazıçı Seyid Hüseyn yazırdı: "Romançılıq ədəbiyyat aləmində bir sənətdir. Bizim ədəbiyyatımızşair müsəlman olan millətlər ilə bərabər şeir babında çox irəliləmişdir. Nəsr babında qeyrilərə nisbət geridə qaldığından romançılıq sənəti bizdə bir halətdədir. Halbuki, romanın təhzizi-əxlaq üçün əhəmiyyəti çoxdur. Bu gün fikri söyləmək üçün romandan gözəl bir alət olmaz. Romanın vasitəsilə bir millətin həqiqət kimi qəbul etdiyi nöqsanlarını ele tənqid etmək olar ki, oxucu onu oxumaqla öz nöqsanlarını başa düşə bilsin".

Azərbaycan romanının inkişafı XX əsrin 30-cu illərindən başlayır və təxminən 90 il ərzində bu janrdan bir sıra əl nümünələr yaranıb ki, ədəbiyyatımız məhz bu nümunələrlə şöhrət qazınıb, həm keçmiş SSRİ məkanında, həm də indii-müstəqillik illərində roman oxucuların ən çox sevdiyi bir sənət əsərləri kimi qəbul olunub. "Dümanlı Təbriz", "Qılınc və qələm" (M.S.Orudubadi), "Qan içində" (Y.Vəzir), "Şamo", "Saçlı" (S.Rəhimov), "Bir gəncin manifesti" (M.Cəlil), "Yoxuşlar", "Dünya qopur", "Dostluq qalası" (Əbülhəsən), "Qəhrəman", "Budağın xatirələri" (Ə.Vəliyev), "Gələcək gün" "Böyük dayaq", "Pərvanə" (M.İbrahiso), "Abşeron" (M.Hüseyn), "Körpüsəlanlar", "Geriye baxma, qoca" (İ.Əfəndiyev), "Babək" (Ə.Məmmədhanlı), "Dəli Kür" (İ.Şıxlı), "Qış gecəsi" (S.Qədirzadə), "Yanar ürək", "Məhsər" (İ.Hüseynov), "Dünyanın arşını" (S.Əhmədli), "Qətl günü" (Y.Səmədoğlu), "Yarpaqlar (B.Bayramov), "Zəngəzur"(Ə.Abasov), "Qarlı aşırım" (F.Kərimzadə), "Fətəli fəthi" (Ç.Hüseynov), "Məhmud və Məryəm" (Elçin), "Beşmərtəbəli evin altıncı mərtəbəsi" (Anar), "Təyyarə kölgəsi" (Ə.Hacızadə), "Köçürülmə" (M.Oruc) "Nekroloq" (S.Səxavət), "Azadlıq" (A.Məsud) XXI əsrə qədər yazılan, neçə nəslin mənəvi tərbiyəsində böyük rol oynamış bu romanlar belə bir həqiqəti də sübut edir ki: "Roman nəsrin bütün janrları içərisində yeganə janrdır ki, inkişaf edir, təkmilləşir, zənginləşir. Zamanla, əsrlə ən çox ayaqlaşan janr da romandır" (M.Baxtin).

Təbii ki, bu janr indii-XXI əsrdə də öz masştabını genişləndirir, xüsusilə, dünya romanı təcrübəsi, yeni meyl və tendensiyaların təbiiqi romanın janr-struktur baxımından inkişafında müəyyən rol oynayır. Vaxtilə bizim romanlar "epik janr" nümunələri kimi diqqəti cəlb edirdi, Elə adlarını

ƏDƏBİ HƏYAT

çəkdiyim bu romanların əksəriyyəti "epik vüsəti" ilə seçilirdi. Lakin 90-cı illərdən başlayaraq yazılan romanların əksəriyyətində həcm mənasında bir daralma hiss olundu.İndi "epik vüsətli" romanlara o qədər də ehtiyac duyulmur. Amma həcm məsələsi burada əsas amil deyil. Əsas odur ki, roman (istər tarixi, istərsə də müasir mövzuda) insan həyatını, onun mənəvi dünyasını, cəmiyyətdə baş verən prosesləri, bir xalqın, millətin həyat tərzini, etik-estetik baxışlarını, milli mənlik duyğularını əks etdirsin.

Fazil Güneyin "Qara qan" trilogiyasını oxuyub başa çatdırdandan sonra buna əmin oldum ki, müəllif, qarşısına çox böyük bir məqsəd qoyub. O, Azərbaycanın və Azərbaycan insanının son otuz-qırx ildə keçdiyi tarixi yolu-məşəqqətli, lakin mübarizələrlə dolu bir tarixini işıqlandırmağa can atıb.. Bu son otuz-qırx il Azərbaycan

Azərbaycan döyüşçüsünün keçdiyi yolu əks etdirən bir romanımız yaranıbmı? Fazil Güneyin "Qara qan"ı bu boşluğu aradan qaldıra bilirmi? Bu suala "hə" ya "yox" cavablarını vermək istəmirəm, çünki müəllifin məqsədi bu boşluğu aradan qaldırmaq olmayıb. O, sadəcə, 22 illik bir zaman müddətində baş verən hadisələri mümkün qədər realılıqla əks etdirməyə və bu hadisələrdə iki insanın-Aysu və Toğrulun və eləcə də onların sıx ünsiyyətdə olduğu insanların həyat tarixçəsini əks etdirməyə çalışıb.

Romanda bədiiliklə publisistika bir-birilə qovuşmuş şəkildədir. O yerdə ki, müəllif insan münasibətlərini, onların bir-birilə əlaqə və bağlılıqlarını təsvir edir, orada bədiilik meyarı aparıcıdır, amma o yerdə ki, söhbət sırf müharibənin gedişindən, ölkədə və dünyada baş verən ictimai-siyasi hadisələrdən, Azərbaycan or-

qarşı seksual bir münasibət yaranarsa da, sonda bunun baş tutmadığını gbrürük. İvan və onun arvadı Aksana bir insan kimi Aysu ilə məhriban davranırlar və Aysu ilə söhbətlərində bu qızın Azərbaycan tarixi və mənəviyyəti ilə bağlı çox məsələlərdən agah olurlar. Müəllif Aysunun simasında həm mənəviyyatca dəyanətli bir azərbaycanlı qızının, həm də öz tarixini, keçmişini, adət-ənənələrini dərinlən mənimsəyən bir ziyalının obrazını yaradıb. Bəzən Aysunun məlumatları yorucu olsa da, hər halda, bu şərhlər yetərinə zəruridir.

"Qara qan" trilogiyasında ən təsirli bir səhnə var- bu, Narçiçəklə Ərturun toyu faciə ilə başa çatır. "Bıçarə Narçiçək bir neçə addım ata bildi. Güllə səsləri onu çö-nüb geriye baxmağa məcbur elədi və o, dəhşətli bir mənzərənin şahidi oldu". Sevgilisinin ölümünü görür Narçiçək. "Narçiçək geriye döndü, artıq yerə sərilmiş Ər-

"QARA QAN" TRILOGİYASI HAQQINDA DÜŞÜNCƏLƏRİM

tarixində elə hadisələr baş verib ki, nəinki bir romana, yüzlərlə romana sığışa bilər.

"QARA QAN"IN JANR XÜSUSİY-YƏTLƏRİ. Fazil Güneyin romanı Qarabağda baş verən hadisələr əsasında qələmə alınıb. Romana yazılan annotasiyada bu trilogiyanın hər bir hissəsi barədə yığcam məlumat verilir, ona görə də əsərin məzmunu barədə şərhə ehtiyac duymuram. Amma bu roman öz janr xüsusiyyətlərinə görə sintetikdir- "Qara qan" tək cə bədii əsər deyil, həm də sənədli əsərdir və burada təsvir olunan bir sıra obrazlar həyatda yaşayan insanlardır, onlar təxminən necə varsa, eləcə romanda əks olunurlar. "Qara qan" həm də siyasi bir romandır-əsərdə müəllif "müdaxiləsi" çox güclüdür, hətta müəllif az qala siyasi şərhçi missiyasını öz boynuna götürür.Təbii ki, bunu müəllifə irad tutmaq fikrində deyiləm. Bu əsərin tarixi roman janrının tələbləri ilə səsleşir və əgər belədirsə, mən müəllifin nə qədər mübahisəli olsa da, konkret bir roman üçün tam uyğunlaşan bu fikri ilə razılaşmalı oluram: "Tarixi roman detektiv, sevgi, macəra belleristika-sından çox fərqlənir. Bu tarixilik yazıcının yaradıcılıq fantaziyasını fantaziyasını çox yüksəklərə qalxmağa qoymur, onu müəyyən zaman daxilində real hadisələrin və insanların olduğu konkret məkana endirir". Romanda bir neçə xətt -süjetin istiqamətini, axarını müəyyənleşdirən və demək olar ki, bir-birilə qırılmaz əlaqədə olan xətlər mövcuddur. Yazıçı 1993-cü ilin iyunundan 2016-cı ilin payızına qədər olan bir dönmə, bu dönmədə baş verən hadisələri təsvir edir.Təbii ki, hər bir hadisənin təsvirində İnsan amili durur. Ona görə də romanda hadisələr və insan (obrazlar) bir-birini şərtləndirir. Ancaq hansı xətt daha qabarıqdır və hansı xətt daha önəmlidir? Zənnimcə, burada mübahisəyə heç bir ehtiyac duymuram deyəm ki, sevgi xətti iətimai-siyasi hadisələr və müharibə xətlərindən daha önəmlidir və ya əksinə. Çünki bu xətlər, süjetin bütün axınlarını bir-birilə üzvi şəkildə birleşdirə, vahid xəttin - İNSAN və MÜHARİBƏ xəttinin vəhdətinə getirib çıxarır.

Qarabağ müharibəsi ilə bağlı bizim nəsrə bir çox romanlar, povestlər, hekayələr və sənədli nəsr nümunələri yaranıb və əlbəttə, bu əsərlər millətimizin oxucuları, xüsusilə gənc nəsillər üçün çox faydalıdır. Lakin hələlik Qarabağ müharibəsinin bütün təfərrüatlarını canlandıran bu müharibədə Azərbaycan insanını və ələxusus,

dusundan gedir, orada publisistika aparıcıdır və deyərdim ki, bədiyyata heç bir yer qalmır. İstər-istəməz böyük fransız yazıçısı Viktor Hüqonun "Səfillər" romanını xatırlayıram, həmin romanda da bu paralellər nəzərə çarpır.Bədii mətn hər bir romanın canıdır, amma eyni zamanda, söhbət əgər Qarabağ müharibəsindən gedirsə, oxucu bu müharibənin, ümumiyyətlə, bu iyirmi iki ildə ölkədə baş verən hadisələrlə daha yaxından tanış olmalıdır. "Qara qan" bu baxımdan əhəmiyyətlidir.

OBRAZLAR ALƏMİ. "Qara qan"da saysız -hesabsız, yeni bir roman üçün bir-birindən fərqli obrazların olması təbiidir. Süleyman Rəhimovun "Şamo" epopeyasını xatırlayıram. Bir-birindən fərqli (həm müsbət, həm də mənfi) səciyyəli nə qədər obrazlar diqqəti cəlb edir və özü də ustad sənətkar həttəv epizodik surətlərin də tələyinə biganə qalmır. Fazil Güneyin trilogiyasında da çoxlu insan obrazları ilə qarşılaşıırıq. Doğrudur, trilogiyada bəzi obrazların taleyi sonadək izlənilmir, amma əsərin mənə üykünü üzərində daşıyan obrazlar tamam-kamal, dolğun şəkildə təcəssümünü tapıb. Təbii ki, burada Aysu və Toğrul aparıcı surətlərdir, onların sevgisi çox maniyələrdən, sarsıntılardan keçir, yalnız sonda bir-birine qovuşurlar. Hər iki obraz mükəmməl işlənilib, istər Aysu, istərsə də Toğrul müharibənin sərt sınaqlarından mətanətlə çıxırlar. Toğrul müharibə iştirak edir, Aysu isə əsir düşməyinə baxmayaraq öz ləyaqətini, məhəbbətini göz bəğeyi kimi qoruyub saxlayır.Trilogiyanın lap başlanğıcında biz onları Şəhidlər Xiyabanında görürük. "Gündüzün 29 yaşını qeyd etmək üçün Toğrulgil onların evinə yox, Şəhidlər Xiyabanına gedirdilər".Və bu dəfə təsiredici bir səhnənin şahidi olurlar: "Gündüzün qəbrinə yaxınlaşanda hər ikisi yerində dondu. Sifəti yandan görünən, tanımadıqları qara geyimli bir qız qəbrin üstündə sessiz göz yaş axıdırdı".

Trilogiyada Aysunun əsirlik həyatı daha çox təsvir edilib. Əslində, buna əsirlik həyatı kimi yanaşmaq düzgün olmazdı. Kənddə toy zamanı ermənilər hücum çəkir və Aysu əsir düşür, amma bu zaman İvan Bulqanın adlı bir rus zabiti Aysunu ermənilərin əlinə keçməyə qoymur, onu öz evinə- yerleşdiyi Hadruta aparır. Biz İvanın bu sarışın rus zabitinin ermənilərlə bir cəbhədə bizə qarşı vuruşmasına baxmayaraq heç də "erməniləşməməsi"nin şahidi oluruq. Doğrudur, onun içindən Aysuya

tura tərəf yüyüdü. Özünü bədənə güllədən şanı-şanı olmuş sevgilisinin üstünə atdı. Ağ gəlinlik paltarı al qana boyandı". Sonra Narçiçək kəlmeyi-şəhadətini söyləyib özünü öldürür.

Pomanda obrazların mənəvi aləmini, vətənpərvərlik ruhunu əks etdirən belə təsirli səhnələr az deyil.

Mən trilogiyadakı bütün obrazların hər biri haqqında söz açə bilərəm. Aysunun atası Elbəyi Qaramanlı haqqında deyə bilərəm ki, Fazil Güney bu tarixsi almin həyatını dolğun canlandırır, hətta onun sevgi tarixçəsini də. Eləbəyi Qaramanlı obrazı bizə bir çox vətənpərvər alimlərimizi xatırladır. Deyə bilərəm ki, Famil müəllim obrazı da mükəmməldir, Polad Təbrizi obrazı da bizə tanış görünür. Trilogiyada çox hadisələrdən söz açılır.Yaxşı ki, müharibə xətti romanda insanların taleyini müəyyənleşdirir. Həm konkret olaraq Qarabağ uğrunda gedən müharibənin ayrı-ayrı səhnələrinin şahidi oluruq, Azərbaycan döyüşçülərinin igidliyini, komandirlərimizin-generallarımızın (xüsusilə, Dəmirçioğlu və Şair Ramaldanovun) uğurlu əməliyyatları haqqında bilgiler əldə edirik. Həm də müharibənin tək cə üz-üzə gələn qüvvələrin çarpışmasında deyil, hər bir obrazın öz içində də görürük. "Qara qan"ı bu mənada əsl müharibə romanı kimi də səciyyələndirmək olar. Müəllif çalışır ki, müharibənin özünün psixologiyasını da əks etdirsin, çünki müharibə dövrünün öz qayda-qanunları var.

Müəllif çalışıb ki, bu iyirmi iki ildə Azərbaycanın və Qarabağın taleyi ilə bağlı ən mühüm hadisələrin heç birindən yan keçməsin. Ona görə də, publisistik şərhlərə ehtiyac duyub, bəzən bizə məlum olan hadisələri də xatırladıb. Ta 2016-cı ilin uğurlu Aprel qələbəsinə qədər şansı mühüm hadisə baş verib-sə, hər birini bir daha oxucunun gözləri qarşısında canlandırır. Hətta bədii söz ustalarının əsərlərinə də müraciət edib. Əsər Şair Ramaldanovun bu sözləriylə bitir: "Azərbaycan əsgəri! Sənin ayağın dəyməyincə, o torpaqlar bizim olmayacaq!. İstər-mstəməz böyük şairimiz Qabilin bu misralarını xatırladım:

**Ümid sənədir ancaq
Azərbaycan əsgəri!**

Fazil Güneyi bu trilogiyaya görə təbrik edirəm!